

nega referendumu v slovenski deželi, lahko samo ugibamo. Na ravni politične misli pa bi kazalo reči, da nobene politične institucije ne kaže absolutizirati (torej tudi referendumu ne), da pa moder in dalekoviden politični sistem šteje (tudi referendum za dopolnjujočo politično institucijo drugim mehanizmom političnega odločanja. Tako se ogne marsikaterim institucionalnim zablodam. Tudi na Slovenskem bi se jim lahko izognili.

PETER KLINAR

O Sloveniji in Kosovu

SJM '89 o dveh pojavih jugoslovanskih mednacionalnih konfliktov

Nacionalne odnose v Jugoslaviji SJM '89 s prevladujočimi ocenami označuje kot slabe in deleži teh ocen so se v primerjavi z rezultati lanskoletne raziskave SJM močno povečali, kar pomeni, da se njihova dolgotrajna kriza še zaostre in približuje vrhuncu, ki more voditi do razpleta v smeri razvojnih sprememb ali katastrofe. Med številnimi razlogi za takšne ocene mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji velja opozoriti na dva temeljna, to je odnos drugih jugoslovanskih okolij, predvsem srbskega, do Slovenije in njen položaj v jugoslovanski federaciji ter dogajanja na Kosovu.

I

Politični koncepti Slovenije in dogajanja v njej so deležni številnih napadov in žalitev srbskih politikov in množičnih komunikacijskih sredstev, kakor tudi iz drugih okolij vzhodnega dela Jugoslavije. Sodimo, da so ti mednacionalni konflikti, ki vplivajo na slabe ocene jugoslovanskih mednacionalnih odnosov, pretežno politične narave, kar tudi pomeni, da izražajo konflikte razvojnih konceptov.

Rezultati SJM '89 izražajo hotenja slovenske populacije, da se uveljavi razvoj Slovenije kot nacionalne (državne) tvorbe. Večina Slovencev je nezadovoljnih z dosedanjo samostojnostjo slovenske nacionalne politike in z naraščajočimi zahtevami terja pridobitev večje, vsestranske samostojnosti Slovenije. Ti podatki in njihovi trendi nedvomno govorijo, da se slovenska javnost odločno zavzema za razvoj slovenske državnosti, katere bistvena sestavina je narodna pravica do samoodločbe.

Pravico do samoodločbe slovenska javnost dojema kot neodtujljivo, veljavno pravico, čeprav hkrati izraža dvome glede njene uresničljivosti, češ da gre le za formalno pravico, ki da nikoli ni bila resno mišljena. Slovenci pa v tem času pravico do samoodločbe jemljejo zares, saj jih blizu polovica meni, da je glede na sedanje razmere smiselno razpravljati o odcepitvi Slovenije od Jugoslavije. Ker so se deleži teh ocen od lanskega leta izrazito povečali, je mogoče soditi o nadaljnjem zaostrovanju krize mednacionalnih odnosov, kar odsevajo že omenjeni trendi slovenskega javnega mnenja o slabšanju mednacionalnih odnosov. Večinska stališča o smiselnosti razprav o odcepitvi še ne pomenijo strinjanja z odcepitvijo (delež anketirancev, ki vidijo izhod iz sedanjih nacionalnih konfliktov v odcepitvi Slove-

nije, je nižji od deleža tistih, ki to možnost zavračajo). Stališča o smiselnosti razprav o odcepitvi so izraz nezadovoljstva s sedanjim položajem Slovenije v jugoslovanski federaciji, s političnimi jugoslovanskimi razmerami, ki krojijo mednarodne odnose. Zahteve po razpravi o odcepitvi je mogoče razumeti kot odgovor na politične napade in pritiske na Slovenijo, Slovenci jih občutijo kot ogrožanje nacionalne suverenosti, ki se v popolnejših pojavnih oblikah sploh še ni razvila. V SJM '89 poudarjeno navajajo, da ogrožajo slovensko suverenost: avtoritativno zavračanje pomembnih slovenskih predlogov, ki ga ugotavljamo pri zveznih organih in napadanje razvijajočega se slovenskega političnega pluralizma in demokracije, ki prihaja iz drugih jugoslovanskih okolij, kakor tudi prevelike materialne obveznosti Slovenije do federacije in nerazvitih, ki so politično določene.

Slovensko javno mnenje je izredno občutljivo glede individualnih in kolektivnih pravic in svoboščin. Med slednjimi pripisujejo največji pomen nacionalnim pravicam, pravici do samoodločbe in pravicam narodnostnih in etničnih manjšin.

Smer razvoja Slovenije je v javnem mnenju začrtana. To je večja samostojnost Slovenije, ki jo je mogoče doseči s polnejšim razvojem slovenske državnosti. Kakšna pota za uveljavitev večje nacionalne suverenosti razkriva slovensko javno mnenje? Slovenija naj bi pridobila več samostojnosti in svojo polnejšo nacionalno suverenost s prihodnjimi ustavnimi spremembami. Slovenska ustava, sprejeta z referendumom, naj bi določila, katere zadeve bi republika prenesla na jugoslovanske organe. Po sprejetju republiške ustave bi šele sprejemali jugoslovansko ustavo. Tem večinskim stališčem se približujejo nekaj nižji deleži stališč, po katerih blizu polovica Slovencev meni, da je večjo slovensko nacionalno suverenost mogoče pridobiti s konfederativno ureditvijo, ki da je za prihodnost Jugoslavije večje nacionalne suverenosti se omenjajo še spremembe dajanja pomoči za razvoj nerazvitih: od administrativno določenih sredstev, ki napajajo fond za nerazvite, k ekonomsko utemeljenim, obojestranskim interesnim vlaganjem.

Nedvomno izraženi interesi slovenskega javnega mnenja za uveljavljanje polnejše nacionalne suverenosti kažejo, da bo razvoj slovenske družbe najprej moral doseči stopnjo uveljavljene (državotvorne) nacije, kar so prinesla zahodnoevropskim družbam obdobja modernizacije, razvoja industrijskih družb. Slovenija, vse kaže, te stopnje političnega-nacionalnega razvoja še ni dosegla, o čemer govori tudi njena socialna struktura, v kateri se klasični razredni pojavi prepletajo s predrazrednimi (kvazirazrednimi) pojavi z ustrezno stratifikacijsko strukturo. Smemo predvidevati, da bi razvoj Slovenije kot nacije prispeval k utrditvi njenega pluralističnega, demokratičnega političnega sistema, pravne države z zagotovili po spoštovanju osebnih in kolektivnih pravic ter svoboščin. To bi hkrati pomenilo možnost za uveljavljanje značilnosti postmodernih – postindustrijskih družb, za spreminjanje klasične razredne strukture v modernejše slojevske strukture in za preraščanje hierarhičnih, monopolnih političnih odnosov. Po doseženi fazi nacionalnega razvoja se odpirajo možnosti za smer razvoja od nacije, ki v notranjih odnosih vendarle pomeni odtujeno oblast, k dezalieniranemu narodu, kot družbeni skupnosti, k izrazitejšemu uveljavljanju civilne družbe.

Slovenska družba je v zapletenem položaju. Je del jugoslovanske družbe, ki je razvojni hibrid z značilnostmi predmodernih, predindustrijskih in modernejših industrijskih družb. Hkrati s tem so zanjo značilni postmodernistični začetki in težnje v družbenem razvoju. Značilnosti posameznih razvojnih faz pa so neenakomerno porazdeljene in vezane na etnična območja, kar daje nacionalnim odnosom pomembno težo. Celovita kriza grozi, da se bodo značilnosti predmodernih družb

razširile in utrdile ter z njimi vred pojavi regresivnega in agresivnega nacionalizma. Množijo se pojavi revščine in širši decivilizacijski pojavi, ki jih spremljajo pojavi socialne dezorganizacije in patologije. Na političnem področju imamo opraviti z množično nezakonitostjo, državno represijo (med temi ukrepi izstopajo prisilne izolacije), diskriminacijami, političnimi procesi in obsodbami, ki ne dopuščajo ugovorov ipd. V takšnem družbenem ozračju postajajo težnje k razvoju postmodernih družb, ki jih izraža SJM '89, težko uresničljive. Te težnje so vidne v nasprotovanju uniformiranosti, v odločnem zavzemanju za uveljavljanje strukturalnega pluralizma. Postmoderne težnje so vidne tudi v stališčih, ki odsevajo občutljivost do spoštovanja individualnih pravic in svoboščin ter zaščite zasebnosti. V ta kontekst stališč sodijo tudi izrazi zaupanja do znanosti in strokovnosti ter spoznanja pomena informacij za sodobnejši razvoj. SJM '89 se zavzema za odprtost slovenske družbe v svet, saj velika večina Slovencev sodi, da se Sloveniji odpirajo nove razvojne možnosti zunaj okvirov Jugoslavije, z njenim neposrednim povezovanjem (predvsem) z razvitimi zahodnoevropskimi družbami. Ovire za uresničevanje teh izraziteje izraženih teženj po postmodernem razvoju Slovenije pa niso le v razvojnem hibridnem jugoslovanskem okolju z ekstremnimi kriznimi pojavi, z znaki decivilizacije, vidnimi v manj razvitih okoljih Jugoslavije, marveč te ovire obstajajo tudi znotraj Slovenije. Tudi njo razjeda globoka celovita kriza. Omenili smo njeno zaostalo razredno in stratifikacijsko strukturo, ki ji je treba še dodati zaplete v zvezi s prestrukturiranjem gospodarstva in pri uveljavljanju ekonomskega in političnega pluralizma ipd. Težavni so boji za uveljavitev slovenske nacionalne suverenosti. Vsi ti procesi pa sodijo šele v obdobja razvijanja modernejših industrijskih družb.

Ob vsem tem ne kaže prezreti, da se etnični pluralizem kot del strukturalnega pluralizma, značilnega za postmoderne družbe, tudi v Sloveniji težko razvija in nekako zaostaja za drugimi pluralističnimi težnjami. Prejšnje raziskave SJM kažejo, na primer, da Slovenci dojemajo interne imigracije iz drugih okolij Jugoslavije v Slovenijo kot kulturno-jezikovno in tudi kot ekonomsko-zaposlitveno ogrožanje. Letošnja raziskava slovenskega javnega mnenja pa opozarja, da politični konflikti, ki imajo nacionalni prizvok, opazno kvarijo medetnične odnose.

Slovenci so sicer še zmeraj pripravljene razvijati s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti primarne (prijateljske) in sekundarne odnose (dobre sosedske in delovne odnose) – to so večinska stališča, vendar deleži teh stališč v primerjavi z raziskavo SJM '86 upadajo. Hkrati opažamo, da izražajo nekaj višje deleže stališč, ki jih lahko označimo kot stališča etnične distance do Srbov in Albancev. Deleži teh ocen, ki so nizki, so do Srbov in Albancev enaki. Obseg teh ocen do Srbov se je povečal, do Albancev pa zmanjšal, kar kaže primerjava letošnjih podatkov s podatki 1986. leta. Tudi ta podatek kaže na to, da srbska politika na Kosovu za Slovence ni sprejemljiva, kakor tudi ne reakcije srbske politike do političnih dogajanj v Sloveniji. Lahko zapišemo sklep, da politična dogajanja krojijo stališča Slovencev o odnosih z drugimi jugoslovanskimi narodi in narodnostmi (vključno z etnično distanco) in omejujejo polnejši ter hitrejši razvoj etničnega pluralizma v Sloveniji.

II

Kot smo že dejali, je globoko kosovsko krizo ter njene tragične posledice treba šteti med temeljne mednacionalne konflikte v Jugoslaviji in hkrati med razloge za prevladujoče negativne ocene jugoslovanskih mednacionalnih odnosov. Katere bistvene ugotovitve lahko izluščimo iz podatkov raziskave SJM '89?

Letošnje ugotovitve iz javnega mnenja v Sloveniji najprej govorijo, da so uradne jugoslovanske politične ugotovitve o dogajanjih na Kosovu neskladne z ocenami slovenske javnosti. Slovensko javno mnenje ne sprejema uradnih ocen kosovskih dogodkov. Prevladujoča stališča jih ocenjujejo kot posledice gospodarske zaostalosti, nerešenih socialnih problemov in neustreznega gospodarskega razvoja. Tem ekonomsko-socialnim razlagam dogajanja na Kosovu se približujejo še večinske ocene, ki iščejo politična pojasnila sedanjih kosovskih dogodkov. Ti potemtakem izražajo upor Albancev proti omejitvi njihove avtonomije z novo srbsko ustavo in jih je šteti kot rezultat politike srbskega vodstva za uveljavljanje »velike«¹ Srbije. Visoki so tudi deleži strinjanj z ocenami, da so sedanji kosovski dogodki izbruh tradicionalnega sovraštva med Srbi in Albanci. Deleži nestrinjanja pa so višji kot deleži strinjanja pri naslednjih uradnih ocenah kosovskih dogodkov: da gre za kontrarevolucijo Albancev, ki da hočejo doseči odcepitev od Jugoslavije in njeno razbitje (izrazitejše razlike med nestrinjanjem in strinjanjem), da je sedanja kosovska dogajanja šteti kot posledico albanske preganjanja Srbov in Črnogorcev (manjše razlike med nestrinjanjem in strinjanjem s tem stališčem).

Drugi vidik nestrinjanja slovenske javnosti z uradnimi jugoslovanskimi stališči pa zadeva odločitev za uvedbo posebnih ukrepov in izrednega stanja na Kosovu, ki z nekaterimi ublažitvami še traja. Nekaj nad polovico Slovencev v raziskavi SJM '89 teh ukrepov ne odobrava. Po uvedbi izrednih ukrepov so padle žrtve, v javnost počasi prodirajo vesti o množični izolaciji albanske inteligence in vodilnih kadrov ter o surovih policijskih postopkih z njimi, mednarodna javnost je razburjena in mednarodni ugled Jugoslavije se je zaradi vsega tega občutno zmanjšal.

Večinska slovenska javnost tudi ne sprejema uradnih ocen o dramatični glavninski stavki albanskih rudarjev v starotrškem rudniku na Kosovu, češ da so z njimi manipulirali kosovski albanski politiki. So pa ocene o tem dogodku deljene zaradi dotoka povsem nasprotnojučih si informacij. Največ Slovencev sodi, da je zadeva nejasna, tem približno tretjinskim ocenam se približujejo podobni deleži ocen, da je šlo za množičen spontan protest Albancev proti omejevanju njihovih avtonomnih pravic in zamenjavam njihovih voditeljev. Deleži teh zadnjih ocen so dokaj višji od ocen, ki pritrjujejo uradnim stališčem, da so z albanskimi rudarji manipulirali kosovski albanski politiki.

Naslednja pomembnejša ugotovitev, ki sledi iz javnomnenjskih raziskav kosovskih dogajanj, pa je, da slovenska javnost izrazito odločno nasprotuje oblastni represiji na Kosovu. Ti posebni pogledi so povsem skladni s splošnim nerazpoloženjem Slovencev do represije (policijske, vojaške), ki jo je mogoče nadomestiti z drugimi, bolj humanimi in učinkovitimi ukrepi. V prejšnjih raziskavah (SJM '88) odnos do policijske in vojaške represije na Kosovu ni bil odklonilen do te mere, kot to kažejo rezultati letošnje raziskave. V raziskavi SJM '88 je bil delež strinjanja s stališčem, da naj na Kosovu vojska in milica napravita red, celo nekaj višji od deleža nestrinjanja s tem stališčem. Vendar – dogajanja so se spremenila; zaradi policijske intervencije so letos marca padle žrtve in policijsko nasilje se nadaljuje. S takšno represijo se učinkovitega reda ne more zagotoviti, še manj pa je mogoče urejati zapletene medetnične konflikte. V raziskavi SJM '89 so grobi pojavi oblastne represije nad Albanci na Kosovu odločno zavrtnjeni. Izrazita večina Slovencev zavrača čistke, zapiranja in druge oblike prisile nad albanskimi intelektualci in politiki, češ da je na ta način mogoče doseči le začasno pomiritev in da bodo nemiri izbruhnili v še ostrejši obliki ter da bodo ti ukrepi kosovske probleme le zaostriili. Spričo tega večina Slovencev tudi zavrača sodelovanje slovenskih miličnikov v združenem policijskem odredu na Kosovu in še

z višjimi deleži zavrača sodelovanje vojnih obveznikov iz Slovenije pri vzdrževanju izrednega stanja na Kosovu.

Obe ugotovitvi SJM '89 o Kosovu sta medsebojno povezani. Slovensko javno mnenje uradnih jugoslovanskih ocen kosovskih dogodkov, ki so služile kot povod za uvedbo posebnih ukrepov in izrednega stanja, ne sprejema, ker je uvedba teh ukrepov pripeljala do oblastne represije s tragičnimi pojavi, ki jo slovenska javnost odločno zavrača. Ob vsem tem je treba reči še to, da dogajanj na Kosovu vendarle ni mogoče več prikriti z nepopolnimi, enostranskimi in tudi netočnimi uradnimi informacijami, kot se je to dogajalo v preteklosti, ko javnost ni bila obveščena o mnogih odprtih problemih, pa tudi ne o oblastni represiji proti Albancem. Informacije o dogajanjih na Kosovu pritekajo iz različnih domačih in tujih virov in slovenska javnost si o njih ustvarja mnenje, ki je različno od uradnih jugoslovanskih političnih ugotovitev. V tej luči SJM '89 tudi plebiscitarno množično podpira znano politično zborovanje v Cankarjevem domu in vsebino izjave za mir in sožitje med narodi ter humanost ob gladovni stavki starotrških rudarjev in demonstracijah Albancev na Kosovu, pred uvedbo izrednih ukrepov in izrednega stanja, ki zavrača oblike prisile za navidezno urejanje zapletenih kosovskih medetničnih problemov.

III

V slovenskem javnem mnenju so vidni izrazi teženj k postmodernemu družbenemu razvoju z odprtostjo v razvitejši svet. Močne so tudi idejne usmeritve v globljo tržno ekonomsko prenovo gospodarstva in politično pluralistično demokratično prenovo družbe z zagotovljenimi osebnimi svoboščinami in pravicami. Zaupanje do obstoječega političnega sistema in njegovih protagonistov se je razblinilo, s tem vred pa tudi zavračanje oblastne represije, ideoloških dogem in uradnih ocen. Vse to govori, da se celovita kriza približuje razpletu, ki ne bo lahak že zaradi mnogih že naštetih objektivnih, strukturalnih ovir hibridnega razvoja, tako Slovenije kot Jugoslavije. V mednacionalnih odnosih si izhod iz krize Slovenci zamišljajo kot pridobitev popolnejše nacionalne suverenosti, in sicer z zagotavljenno pravico do samoodločbe, s spremenjenimi političnimi odnosi v Jugoslaviji, ki jih je šteti kot temeljni vir raznoterih mednacionalnih konfliktov. Z minimalnimi deleži strinjanja sprejema slovenska javnost kot najbolj optimistično smer razvoja sedanjih mednacionalnih konfliktov njihovo umirjanje in uveljavljanje popolne suverenosti narodov in samostojnosti republik. SJM '89 pri tem kar izrazito zavrača ekstremne, temne izhode iz mednacionalnih konfliktov, kot sta uvedba izrednega stanja po vsej državi in razpad Jugoslavije. Z minimalnimi deleži tudi zavrača zamisli o odcepitvi Slovenije. Če pa so utemeljena večinska pesimistična stališča SJM '89, da se bo konfliktno stanje, stanje negotovosti jugoslovanskih mednacionalnih konfliktov ohranjalo še v prihodnosti, potem kriza lahko preraste v katastrofo.

VIRI

- SJM '89, '88, '86, Raziskovalni inštitut FSPN, Ljubljana
- Sociologija in teorija modernizacije, Realni socializem in jugoslovanska družba v luči teorije modernizacije, Narod in postmoderna, članki v zborniku Družboslovne razprave, Ljubljana 7/89, Slovensko sociološko društvo in ISU, str. 7-87.
- Peter Klinar: Teze za razpravo: Nacionalno vprašanje v dobi (post)moderne. Slovensko sociološko društvo, Slovenj Gradec 23. 6. 1989, str. 12.
- Zbornik: Suverenost slovenskega naroda, Zbor slovenskih kulturnih delavcev, Ljubljana 1988.
- Zbornik: Stratifikacijske analize sodobnih družb, Slovensko sociološko srečanje 1988, SSD, Ljubljana 1988.
- Članki o Kosovu, Pogledi 2/88, Split.